

„Tik parodyti, kaip yra buvę iš tikrųjų“ “Just to Show the Way it Really Was”

Leopold von Ranke

Tekstą iš vokiečių kalbos vertė ir pratarinę parašė Nerijus Šepetys

Profesorius, daktaras

Vilniaus universitetas

Istorijos fakultetas

Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra

El. paštas: nerijus.sepetys@if.vu.lt

Prieš 10 metų *Lietuvos istorijos studijų* (LIS) žurnale, t. 38, pasirodė nauja rubrika *Klasika*, kur pradėti skelbti didžiųjų XIX–XX a. istorijos mokslo (ir istorinės minties) šulų tekstai. Marc Bloch, Peter Burke, Reinhart Koselleck, Johann G. Droysen, Charles A. Beard, Arnaldo Momigliano, Fernand Braudel, Ernst Troeltsch, Hermann Lübke, Odo Marquardt, Michel de Certeau, Robin G. Collingwood, Walter Benjamin, Ruth Benedict, Alfred N. Whitehead, Tomas Hussarzewski, Wilhelm von Humboldt, Henri Berr, – kiekvienam LIS numeryje publikuojama vis po kitą istoriografijos klasiko kuo konceptualesnį tekstą (ar jo ištrauką), dažniausiai su atitinkamu įvadėliu ir kritiniais komentarais. Daugiausia tekstų iš bent trijų kalbų – vokiečių, prancūzų ir anglų – parūpino Vytautas Volungevičius, po keletą parengė bei išvertė Mingailė Jurkutė ir Nerijus Šepetys. Būtent pastarojo sumanymu visa ši *Klasikos* rubrika, inicijuota tuometinio LIS atsakomojo redaktoriaus Tomo Vaisetos, ir prasidėjo nuo 1854 metų Leopoldo von Ranke'ės pokalbių su Bavarijos karaliumi Maksimilijonu ištraukų vertimo¹. Tąsyk pristatant ir autorių kaip istorijos mokslo tėvą, ir tekstą, neapsieita be nuorodų į dažniausiai pirmuoju moksliniu istorijos veikalu laikomą Ranke'ės tekstą *Romanų ir germanų tautų istorijos*, kurio trijų pratarinių vertimas ir siūlomas LIS skaitytojams dabar, po 10 metų.

Ta proga verta, šiek tiek pasikartojant, prisiminti minėtąjį mokslo tėvystės klausimą. Kai prireikia į tą klausimą atsakyti bendrai, istoriografijos, taigi tiesiog istorijos rašymo, tėvu dažniausiai laikomas Herodotas Halikarnasietis, nors klasikiniai filologai dažniau pirštu rodo į Joniją, ypač atkreipdami dėmesį į Hekatajo Miletiečio išlikusius fragmentus, o racijos gerbėjai linkę tikresniu pradininku, tegul ir ilgais tarpsniais primirštu, vainikuoti Tukididą Atėnietį. Vis dėlto trim ketvirčiais amžiaus vėliau už Tukidido *Peloponeso karą* pasirodžiusioje ir daugiau nei dviem tūkstan-

¹ Leopold von Ranke, „Apie naujosios istorijos epochas: paskaitos Bavarijos karaliui Maksimilijonui“, vertė Nerijus Šepetys, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2017, t. 38, p. 131–142.

tmečiams takoskyrą tarp istoriografijos iš vienos pusės ir literatūros iš kitos pusės įtvirtinusioje *Poetikoje* Aristotelis rašė: „Taigi iš to, kas pasakyta, aišku, kad tikrasis poeto uždavinys – papasakoti ne apie tai, kas buvo iš tikrųjų, bet apie tai, kas galėtų įvykti pagal tikimybę arba būtinybę. Istorikas ir poetas skiriasi ne tuo, kad vienas iš jų rašo eilėmis, o kitas proza. Juk jei Herodoto veikalus kas nors išdėstytų eilėmis, jie vis tiek būtų istoriniai veikalai, nesvarbu, eiliuoti ar neeiliuoti. Skirtumas tas, kad pirmasis pasakoja apie įvykius, kurie tikrai buvo, o antrasis apie įvykius, kurie galėtų būti. Todėl poezija yra filosofiškesnė už istoriją, nes ji labiau atskleidžia bendruosius dėsningumus, o istorija – pavienius įvykius“ (*Poetika*, 1451b, Jono Dumčiaus vertimas). Žmonių veiksmų ir įvykių pasaulis neduoda tikro pažinimo, tad istorinių pasakojimų tikslas – „parodyti ne vieningą veiksmą, o tik tam tikrą laiko tarpą bei visus įvykius, atsitikusius tuo pačiu laikotarpiu vienam arba daugeliui asmenų, kurie tik atsitiktinai susiję vienas su kitu. <...> Taigi dažnokai vienas įvykis eina po kito, nors nė vienas iš jų nesiekia to paties tikslo“ (*ibid.*, 1459b). Paskiri įvykiai, kuriuos surašo istorikai, ir bendras dalykų (prigimtys) pažinimas, kurio savais būdais pasiekia literatūra ar filosofija, – ši skirtis išliko iki Apšvietos, kai vis dažniau (Voltaire'as ir į jį panašūs filosofai) užsimodavo rašyti apie „istoriją kaip tokią“, tarytum paskiri žmonių pasaulio įvykiai priklausytų vienam (literatūriniam viso žmonių pasaulio) veiksmui, kuris pasiduoda filosofo pažinimui.

Švietėjiškoji vienokio ar kitokio sukirpimo istorijos filosofija padėjo pamatus (parūpino objektą, metodinę prieigą prie jo galimybę) galimam kitokiam, moksliniam istorijos (kaip tokios, o kartu ir įvairių konkrečių paskirų istorijų) pažinimui. Tai, žinoma, nebuvo nei taškinis, nei lūžinis įvykis, o keliapakopis vyksmas, kuriame galime fiksuoti įvairaus rango slenksčių, – juos peržengusi istoriografija „tampa daugiau jau mokslas, negu vis dar ne mokslas“². Vieną tokių slenksčių pakeliui į istoriografijos profesionalėjimą, kai praeities senienų išmanytojai, antikvarai, tampa naujo tipo (labiau ant mokslinių tyrimų rezultatų skleidimo, o ne laiko patikrintų žinių perdavimo pastatytų) universitetų profesoriais, rengiančiais būsimus istorijos specialistus, ir peržengė ką tik savo veiklą *Romanų ir germanų tautų istorijos* podraug su priedu *Moderniųjų istorikų kritika* išleidęs Leopoldas Ranke'ė, Frankfurto prie Oderio gimnazijos antikinės filologijos ir istorijos vyresnysis mokytojas, tais pat 1824 metais pakviestas dėstyti į Berlyno universitetą (vėliau čia jis įsteigia Istorijos seminarą ir tampa nuolatinio profesoriumi, ilgainiui net vyriausiuoju Prūsijos karalystės istoriografu). Ranke'ės veikalas, pirmiausia jo pagrindinė ir priedo pratarmės (čia jos išverstos podraug su po 50 metų pasirodžiusios antrojo leidimo, kur abu veikalai jau išleisti kartu, pratarme), leidžia pamatyti tą istoriografijos perėjimą tarp „vis dar ne“ ir „jau daugiau“ mokslo. Galima netgi sakyti, kad pradėjo Ranke'ė jį rašyti dar nesijausdamas mokslininku, naujo tipo istoriku profesionalu, o baigė jau tokiu besijausdamas, kai 1824 metų spalį rašė abi pratarmes.

Ką sako trys išverstieji įžanginiai metodiniai Ranke'ės tekstai? Pirma, čia matome suformuluotą žymųjį principą, vėliau pavadintą istorizmo maksima: „kaip iš tikrųjų buvo“. Įdėmesnis skaitytojas iškart pastebės: apie istorikų aprašomus „įvykius, kurie tikrai buvo“, kaip pavyzdį pasitelkdamas Herodotą, kalbėjo jau Aristotelis. Tik anuometinis istorikas, kaip jį matė Aristotelis ir kaip suvokiame šiandien mes, neužsiėmė nei pažinimu, nei mokslu, jis turėjo rašyti apie tai, kas pasiekama stebėjimu / klausymu ir sveiku protu gyvenamajame pasaulyje, individo patirties ir atminties siekiamame laike, atskiriant patikimus liudijimus nuo nepatikimų. Istorikas tada buvo tarpininkas tarp įvykių ir publikos (savo veikalo klausytojų) pasaulio, o štai modernusis profesionalus istorikas, kaip leidžia numanyti Ranke'ė, parodydamas, „kaip yra buvę iš tikrųjų“, stojasi kitapus tų, kurie patys nesiaiškina, nesigilina, netiria, o tik perpasakoja, ką

² Zenonas Norkus, *Istorika: Istorinis įvadas*, Vilnius: Taura, 1996, p. 34.

skaitę kitur, anksčiau parašyta, nesiaiškindami (pažinimu nesiekdami nustatyti) to „iš tikrųjų“. Tikslesnė ir pilna formuluotė tarytum ženklina kuklumą („tokių aukštų pareigų ši knyga nesi-gviešia, čia norima tik parodyti“), bet vienas pamatinis, netgi lūžinis skirtumas nepažiūrėtinas: tas „iš tikrųjų“ nėra, nebėra duotas, jis pasiekiamas tik tyrimu, autoriniu tyrimu istoriko, kuris ir kritiškai atsiriboja nuo ankstesnės (kritikos principo nepaisančios) historiografijos, ir remiasi į (pirmiausia) vienalaikių šaltinių surinkimą ir kritišką apdorojimą, taip steigdamas naują, kritiš-ko istorijos rašymo tradiciją. Pakartojant paties Ranke'ės žodžius iš veikalo Priedo „Moderniųjų istorikų kritika“ pratarmės: „Šis darbas turi tris užmojus: pirma, pagrįsti būdą, kuriuo aš pasitel-kiau šaltinius savo darbe *Romanų ir germanų tautų istorijos*; antra, tiems, kurie nori nuodugniai pasigilinti į moderniosios istorijos ištakas, parodyti, kuriose knygose jie tai galės padaryti, o kuriose negalės; trečia, aukščiausias ir moksliausias užmojis yra pagal išgales prisidėti prie nesuklastotos medžiagos apie moderniąją istoriją kaupimo, taip pat dokumentuotų knygų apie tą istoriją prigimties ir vertės nuodugnaus įvertinimo.“

Lyginant veikalo pagrindinės knygos pratarmę su antrojo leidimo pratarme, parūpinta po 50 metų, matyti ir autoriaus savimonės virsmas, nutikęs rašant šį darbą: „<...> patikimam ap-tartojo laikotarpio [iki Reformacijos išvakarių] suvokimui pakako medžiagos, kuri randama jau publikuotuose veikaluose. Kitaip yra su tolesniu laikotarpiu. Viešai pasiekama informacija pasi-rodė visai nepakankama, reikėjo naujai ištyrinėti įvairių tautų bei vyriausybių, taip pat besifor-muojančių bažnytinių ir politinių institucijų archyvus“, – juos jis galėjo lengviau pasiekti nebe kaip gimnazijos mokytojas, o jau kaip universiteto profesorius, netgi oficialus Prūsijos istorikas, keliaudamas po Vakarų Europos šalių sostines ir jų kanceliarijose užprašydamas ištyrimui senų dokumentų, kuriuos dar ir paskatindavo sutvarkyti (paversti tvarkingu archyvu). Naujo tipo naujosios istorijos pradžios tyrimai ir vykdomi nauju pagrindu, remiantis ne šiaip vienalaikių, o pirminių šaltinių (tokių, kurie likę kaip liekanos, jei vartosime pagrindinio XIX a. teoretiko Jo-hanno G. Droyseno sąvokas, žr. publikaciją LIS³) teikiama, kritiškai peržiūrėta informacija.

Vis dėlto paties veikalo rašymo metu Ranke'ei svarbiau buvo ne tiek naują, mokslinį istorijos rašymo būdą pagrįsti, kiek pasiekti keleriopą balansą – tarp praeities (balsų) ir dabarties klausos, vieningos visumos paisymo ir tikrovės įvairovės („istorijos, ne istorija“) pripažinimo, pagaliau, ne-pražiūrimos ambicijos būti *rašytoju* (plg. antrojo leidimo pratarmės pabaigą). Kai sugretini abu pagrindinius jo istorijos rašymo principus – „griežtai perteikti faktus, kad ir kokie sąlyginiai bei negražūs jie būtų“ ir „įvykių eigos ir vieningos visumos išskleidimą“, negali atsikratyti įspūdžio, kad tokį prieštarumą tegalėtų įveikti tik hėgeliškoji sintezė, tuo metu populiariausias mąsty-mo, kalbėjimo ir rašymo būdas humanitarikoje, bent jau Berlyno universiteto aplinkoje. Tačiau Ranke'ė jau tada, o ir vėliau stengėsi visa tai daryti „kiek kitaip“, – kitaip nei kiti rašytojai, filosofai ar įvykių amžininkai. Tą *kitaip* kiekviena istorikė ir istorikas atranda vis naujai ir šiandien, tuo ir žavi ta niekaip progresui nepasiduodanti žmonių pasaulio istorija, tiksliau, istorijos ir jų historiografijos.

Tekstus („Vorrede“, in: Leopold Ranke, *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535*, Bd. 1, Leipzig und Berlin: bey G. Reimer, 1824; „Vorrede“, in: idem, *Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber. Eine Beylage zu desselben Romanischen und Germanischen Geschich-ten*, ibid.; „Vorrede zur zweiten Ausgabe. Oktober 1874“, in: idem, *Sämtliche Werke*, Bd. 34–35, Leipzig: Duncker und Humblot, 1874) iš vokiečių kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Nerijus Šepetys.

³ Johann G. Droysen, „Menas ir metodas“, vertė Nerijus Šepetys, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2018, t. 42, p. 93–104.

Leopold Ranke

Romanų ir germanų tautų istorijos. Pratarmė

Turiu prisipažinti, kad ši knyga prieš ją išleidžiant man atrodė išbaigtesnė, nei dabar, kai ji jau išspausdinta. Todėl viliuosi, kad palankieji skaitytojai daugiau dėmesio skirs ne jos trūkumams, o galimiems privalumams. Idant neliktų kliautis vien pačios knygos tikėtinu poveikiu, nepraleisiu progos pradžioje išdėstyti trumpo paaiškinimo apie jos sumanymą, medžiagą ir formą.

Istoriko sumanymas priklauso nuo jo [įvykių] matymo⁴; apie pastarąjį čia reikia pasakyti du dalykus. Pirmiausia, kad romėnų ir germanų tautos čia pasirodo kaip vieninga visuma (*Einheit*). Kalbant apie jas atsisakoma trijų panašių sąvokų: *visuotinės krikščionijos* (ši aprėptų net armėnus) sąvokos; *vieningos Europos* sąvokos: mat turkai yra azijiečiai, o kadangi Rusijos imperija apima visą Azijos šiaurę, tai jos padėties iš esmės nesuprasime be visų ją persmelkiančių, į save įtraukiančių azijinių sąlygų; pagaliau ir panašiausios – *lotyniškos krikščionybės* sąvokos: jai priklausančių slavų, baltų⁵, vengrų genčių prigimtis yra savita ir ypatinga, tad jos čia neapimamos. Tik kur būtina ir kaip šalutinius dalykus, probėgsmomis paliesdamas svetimas [tautas], autorius apsistoja vien prie giminingų germaniškos arba germaniškos-romaniškos kilmės tautų, kurių istorija yra visos naujosios istorijos branduolys. Toliau įvade bus bandoma, daugiausia sekant išorinių veiksmų gija, parodyti, koku mastu šios tautos vystėsi darniai ir panašiai.

Tokia yra pirmoji autoriaus matymo, kuriuo remiasi ši knyga, pusė; dabar kita, kuri tiesiogiai atsiskleidžia per jos turinį. Knyga apima tik nedidelę šių tautų istorijos dalį, kurią galima pavadinti ir naujosios istorijos pradžia; bet tik istorijas, o ne istoriją⁶. Viena vertus, ji apima Ispanijos monarchijos įsteigimą ir Italijos laisvės saulėlydį, kita vertus, dvigubos opozicijos Ispanijai susiklostymą – politinės, sukeltos Prancūzijos, ir bažnytinės, sukeltos Reformacijos, to mūsų tautos suskilimo į dvi priešiškas puses, kuriuo

⁴ Daugelį metų svyruoju, kaip versti Ranke'ės *Ansicht*. Natūraliai peršasi *požiūris*, bet Autorius tikrai nebūtų norėjęs likti suprastas XIX a. antros pusės subjektyvizmo *požiūriu*. Tiksliausia čia būtų kalbėti ne apie tai, kaip jis žiūri į, o *kaip jis mato dalykus*, arba kaip jie jam atrodo, mat būtent nuo to ir priklauso, ką ir kaip ketina juose tirti. Pirminis vaizdas, dažnai neįsisaugonint pirminė (išankstinė, iki tyrimo esanti) samprata. Išankstinis supratimas, kaip tai vėliau *Tiesoje ir metode* performuoja Hansas G. Gadameris. Kadangi čia vizualinė leksika labai svarbi, tai pasilikau prie *matymo*.

⁵ Ranke'ė vartoja sąvoką *lettische*, turėdamas galvoje tai, kas vėliau įsitvirtino kaip *baltai*. Klaidos kilmė – Johanno G. Herderio istoriniai, filologiniai ir filosofiniai veikalai, kur jis viską, kas latviška ir lietuviška, kvalifikavo kaip *lettisch*. Savo ruožtu, kodėl taip nutiko Herderiui, yra mėginęs paaiškinti ne viena(s) tyrėja(s), žr. Martin Boiko, „Warum bezeichnete Herder litauische Lieder als lettisch? Auf der Spur eines kulturhistorischen Missverständnisses“, in: *Forschungen der baltischen Geschichte*, 2021, Bd. 16, S. 51–76.

⁶ *Istorijas, ne istoriją* – pažinti, atskleisti *istoriją kaip tokią*, visuotinę, pasaulinę, progresuojančią žmonijos istoriją, nuo XVIII a. paskutinio trečdalo baudėsi filosofai (plg. „nes aš jau žinau [istorijos] visumą“, in: Georg W. Hegel, *Istorijos filosofija*, iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris, Vilnius: Mintis, 1990, p. 36) ir istoriografai, ypač teksto *kritikos ir antikvarinės žinijos atstovai, nuo šitos pretenzijos buvo linkę automatiškai atsitraukti*. Žr. Reinhart Koselleck, „Geschichte, Historie. V. Die Herausbildung des modernen Geschichtsbegriff“, in: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, hrsg. von Otto Brunner u. a., Bd. 2, Stuttgart: Ernst Klett, 1975, S. 647–691. Vėliau Ranke'ė ne tik pats rašė visuotinę istoriją, bet ir stengėsi pagrįsti kitokio, istoriškai nefilosofinio kalbėjimo apie visuotinę istoriją galimybę (žr. minėtas paskaitas Maksimilijonui: Leopold von Ranke, „Apie naujosios istorijos epochas: paskaitos Bavarijos karaliui Maksimilijonui“, vertė Nerijus Šepetytis, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2017, t. 38, p. 131–142).

remiasi visa vėlesnė istorija. Ji prasideda nuo momento, kai susivienijusi Italija bent jau mėgavosi išorine laisve ir galbūt netgi tinka būti pavadinta savivaldžia, nes joje būta popiežiaus; toliau pereinama prie jos suskilimo, prancūzų ir ispanų įsiveržimo, vienose Italijos valstybėse žlungant bet kokiai laisvei, kitose – savarankiškumui, galiausiai mėginama pavaizduoti Ispanijos pergalę ir jos viešpatavimo pradžią. Tolesnis [dėstymas] prasideda nuo politiškai menkareikšmių Ispanijos karalysčių, kurios netrukus susivienija, pereinant prie suvienytos Ispanijos atsigręžimo prieš netikinčiuosius susitelkimo į savo krikščioniškumą; čia siekiama paaiškinti, kaip iš to kilo Amerikos atradimas ir tenykščių imperijų užkariavimas, tačiau visų pirma – kaip iš to radosi Ispanijos viešpatavimas Italijoje, Vokietijoje ir Nyderlanduose. Trečia [istorija] prasideda nuo momento, kai Karolis VIII kaip krikščionybės karvedys išžygiavo prieš turkus, toliau vaizduojant permainingas prancūzų sėkmes ir nesėkmes, iki kol Prancūzijos karalius Pranciškus I po 41 metų vėliau tuos pačius turkus pasikvietė į pagalbą prieš imperatorių. Galiausiai, tyrinėjant prieš imperatorių nukreiptos politinės partijos Vokietijoje ir prieš popiežių nukreiptos bažnytinės partijos Europoje ištakas, siekiama parengti dirvą išsamesniam supratimui apie didžiojo skilimo – Reformacijos – istoriją. Apžvelgiamas tik pirmasis šio skilimo etapas. Visas šias ir kitas susijusias romanų ir germanų tautų istorijas knyga ir mėgina užčiuopti per tai, kas jas jungia į visumą. Istorijai, būdave, priskirdavo pareigą teisti praeitį, mokyti aplinkinį pasaulį siekiant būsimųjų laikų naudos; tokių aukštų pareigų ši knyga nesigviešia, čia norima tik parodyti, kaip yra buvę iš tikrųjų⁷.

Tačiau kuo remiantis būtų galima šitai iš naujo ištirti? Šios knygos, jos medžiagos pagrindas yra memuarai, dienoraščiai, laiškai, pasiuntinių pranešimai ir liudytojų pirminiai pasakojimai; kiti tekstai naudojami tik tuomet, kai jie arba tiesiogiai remiasi pirmaisiais, arba dėl kokių nors savo originalių žinių jiems prilygsta⁸. Kiekviename puslapyje nurodoma, kurie tai veikalai; tyrimo pobūdis ir kritikos rezultatai pateikti antrojoje knygoje, kuri išleista kartu su šia⁹.

Iš sumanymo ir medžiagos kyla forma¹⁰. Iš istorijos rašymo (*Historie*) negalima reikalauti laisvos plėtotės, kurios bent jau teorija ieško literatūros kūrinys, ir nežinau, ar pagrįstai manoma tokią plėtotę aptikus graikų ir romėnų [istorijos] meistrų kūrinuose¹¹. Be abejonės, aukščiausias principas yra griežtai perteikti faktus, kad ir kokie sąlyginiai

⁷ *So hoher Aemter unterwindet sich gegenwärtiger Versuch nicht: er will blos zeigen, wie es eigentlich gewesen.* Nepažiūrėtina ironiška autoriaus pozicija ligtulinės istoriografijos atžvilgiu ir demonstracinis tyrėjo kuklumas.

⁸ *Stoff*, dar nevartojama metaforiška sąvoka *Quelle*, šaltinis, bet pirminės / antrinės medžiagos perskyra Ranke'ei jau svarbi. Pirmumas čia ne tik laiko, bet ir veikėjų prasme, t. y. surašyta tuo laiku arba tų, kurie tiesiogiai veikė (iš čia memuarų svarba), taigi turi žinojimo, iš kurio galima pasiekti tai, kaip buvo. Antriniai šaltiniai irgi svarbūs, jei jie turi žinojimo (*Kentnisse*), kurio stinga istorikui iš kitur.

⁹ Veikalas *Modernųjų istorikų kritika* pasirodė kaip priedas, pavadinime nurodant ryšį su pagrindine knyga, vėlesniuose leidimuose knygos sudėtos kartu.

¹⁰ Šioje vietoje pirmajame leidime Ranke'ė pridėda išnašoje dvi išsamiai paaiškinančias filologines pastabas, kurias čia atsisakyta verst. Pirmoji yra apie karalių vardų formų rašymą (*Loys*, ne *Ludwig* ar *Louis* ir *Hernando*, o ne *Ferdinand* – idant geriau išsiskirti iš bendravardžių, ypač germaniškoje erdvėje, ir kad būtų laikomasi autentiškumo, vadinant asmenis taip, kaip jie anuomet ten vadinti), antroji – apie tariamosios nuosakos veiksmazodžių formų rašymą. Suprantama, tokio pasažo vertimas būtų reikalavęs didesnę pusę teksto palikti vokiškai.

¹¹ Tikėtina, kad kalbama apie Herodoto, Tukidido, Polibijaus, Tito Livijaus, Tacito, t. y. istorikų griežtesnę prasmę, literatūriškumą.

bei negražūs jie būtų. Antras [principas] man buvo įvykių eigos ir vieningos visumos išskleidimas. Todėl užuot pateikęs, kaip būtų galima tikėtis, bendrą Europos viešųjų [politinių] santykių aprašymą, – kas būtų jei ne suardę, tai bent jau išskleidę perspektyvą, – aš nusprendžiau kiekvieną tautą, kiekvieną [politinę] jėgą, kiekvieną individą, kokie jie buvo, išsamiau pavaizduoti tik tada, kai jie iškirtinai aktyviai ar dominuodami įžengia į areną, – nesirūpindamas tuo, kad jau anksčiau buvo reikėję apie juos pagalvoti, mat kaip gi galėjo būti taip, kad jų egzistavimas galėjo išlikti visą laiką nepaliestas? Taip bent jau galima geriau suvokti bendrą kryptį, kurios jie laikosi, kelią, kuriuo jie juda, ir mintį, kuri juos veda.

Galiausiai, ką galima atskirai pasakyti apie [knygos] literatūrinį pavidalą¹², tokį esminį bet kurio istorinio triūso elementą? Ar jis dažnai nepasirodo slegiantis, trūkinėjantis, blankus, varginantis? Čia esama puikių antikinių ir taip pat – nedera to pražiūrėti – modernių pavyzdžių; tačiau aš nesiėmiau jų imituoti: jie priklauso kitam pasauliui. Jie turi kilnų idealą: tai patys įvykiai, su savo žmogiškuoju suvokiamumu, vienove, pilnatve; prie to reikia kuo labiau priartėti, ir aš žinau, kaip toli nuo to likau. Stengiesi, sieki, bet galiausiai nepasieki. Tik nedera dėl to prarasti kantrybę! Svarbiausia visada yra tai, apie ką viskas sukasi: kaip sako Jakobi¹³, žmonija, kokia ji yra, paaiškinama arba ne – individų, genčių, tautų gyvenimai, o kartais ir Dievo ranka viršum jų. [1824, spalio]

Moderniųjų¹⁴ istorikų kritika.

To paties *Romanų ir germanų istorijos* priedas. Pratarinė

Šis darbas turi tris užmojus: pirma, pagrįsti būdą, kuriuo aš pasitelkiau šaltinius savo darbe *Romanų ir germanų tautų istorijos*; antra, tiems, kurie nori nuodugniai pasigilinti į moderniosios istorijos ištakas, parodyti, kuriose knygose jie tai galės padaryti, o kuriose negalės; trečia, aukščiausias ir moksliškiausias užmojis yra pagal išgales prisidėti prie nesuklastotos medžiagos apie moderniąją istoriją kaupimo, taip pat dokumentuotų knygų apie tą istoriją prigimties ir vertės nuodugnaus įvertinimo.

Panašiai kaip tas, kuris įžengia į senienų saugyklą, kur greta kits kito be tvarkos išdėlioti tikri ir padirbti, dailūs ir atstumiantys, tviskantys ir nublukę antikvariniai daiktai iš įvairių kraštų ir laikų, turėtų pasijausti ir tas, prieš kurio akis vienu ypu atsiveria gausybė naujosios istorijos rašto paminklų. Jie prabyla mums tūkstančiu balsų, pasirodo įvairiausiais pavidalais, apsirėdę įvairiausių spalvų drabužiais. Vieni pasipustę šventiškiau, – jie noriai pasakoja, įsivaizduodami žengiantys antikinių [autorių] pramintais ke-

¹² *Behandlung*, tuo metu tai tipinis būtent mokslinio humanitarinio tyrimo pavadinimas.

¹³ Turimas galvoje jau tuo metu išgarsėjęs ir mėgstamas cituoti ir komentuoti vokiečių rašytojo ir filosofo Friedricho Heinricho Jacobi (1743–1819) pasažas iš jo abiejų romanų *Eduard Allwills Papiere* (1775/76) ir *Woldemar. Eine Seltenheit aus der Naturgeschichte* (1777/79), – pastarasis paties autoriaus vadintas pirmuoju vokiškai parašytu filosofiniu romanu. Abiejų veikalų pratarinėje autorius sakosi stengėsis prieš skaitytojų akis išskleisti *Menschheit, wie sie ist, erklärlich und unerklärlich* – žmoniją, kokia ji yra, paaiškinama arba ne.

¹⁴ Pasirinkta čia verstis sąvoką *neueren* ne kaip *naujuosius*, o kaip *moderniuosius* po ilgų dvejonių. Pirma, čia tikrai susiduriame su ne tik Antikos, Viduramžių, Naujų amžių periodizacine triada, bet ir su perskyromis antikvarinis-modernus, tradicinis-novatoriškas, kuri taikoma ir laikams, ir jų papročiams bei savimonei, ir būdams bei savimonei, iš kurios rašoma.

liais. Kiti baudžiasi iš praeities išvesti pamokų ateičiai¹⁵, – daugelis jų linkę ginti arba kaltinti, nemenka dalis stengiasi įvykius paaiškinti gilesnėmis priežastimis, jausmais ir aistromis. Dar yra ir tokių, kurie tesiekia perteikti, kas vyko iš tikrųjų (*was geschehen ist*)¹⁶, – šitiems priklauso ir pasakojantieji įvykių liudytojai. [Galiausiai] prabyla ir patys veikėjai, – gausiai [išlikę] tikrų ir padirbtų dokumentų.

Pirmiausia kyla klausimas, kas iš tiekos daugelio [autorių] disponuoja pirminėmis žiniomis, kurios mus išties galėtų šio to išmokyti. Šitai apie moderniosios istorijos pradžią ir vienalaikius ar beveik vienalaikius jos rašytojus šiek tiek nušviesti kaip tik ir yra pirmučiausias mūsų knygos tikslas. Bet tik šiek tiek prisidėti – išspręsti šio klausimo nei yra įmanoma, nei čia siekiama. Tolesnio dėstymo seka tokia.

Pradedama nuo istorikų, kurie išsamiausiai rašė ir yra žinomiausi. Visi vėlesni darbai apie moderniosios istorijos pradžią remiasi Guicciardiniu¹⁷, tad nesunku numanyti, jog nuo jo ir pradedame. Po jo eina Beaucaire'as¹⁸, kurio laidavimu Sismondi savo Italijos istorijos 104 skyriuje remiasi 27 kartus, ne mažiau ir 105 skyriuje. Iš ispanų istorikų didžiausios šlovės ir paplitimo šiapus Pirėnų yra pasiekęs Mariana¹⁹. Po šių trijų istorikų aptariami Fuggeris²⁰, Sleidas²¹ ir Giovio²², taigi iš viso pirmame skyriuje aptariama po du vokiečius ir italus ir po vieną prancūzą ir ispaną.

Tai kaip tik yra tautos²³, kurios intensyviausiai dalyvavo kalbamo meto įvykiuose. Kaip tik šioms tautoms priklauso ir likę autoriai, kurie toliau aptariami grupėmis iš eilės kituose keturiuose skyriuose – italai, ispanai, vokiečiai ir prancūzai²⁴. Ne apie visus pasakoma vienodai reikšmingų dalykų, o ne tokias svarbias [pastabas] tenka paremti svarbesnėmis. Apie kai kuriuos autorius aš teradau tiek mažai ką pasakyti, kad geriau

¹⁵ Plg. pagrindinės knygos pratarinę, kur atsiribojama ir nuo teisiančiųjų praeitį, ir nuo moralizuojančiųjų ateities kartas praeities pamokomis.

¹⁶ Įdomus Ranke'ės santykis su savuoju *ich will bloß zeigen, wie es eigentlich gewesen*: tai ir panašu, nes abiem atvejais paisoma įvykių tikrovės, ir skirtinga, nes amžininkai tiesiog pasakoja, kaip buvo, o istorikas jau po ilgų šimtmečių ištyręs, kaip yra buvę iš tikrųjų, tai perteikia savo vardu, kaip savo atliktos rekonstrukcijos nupaskojimą.

¹⁷ Francesco Guicciardini, *La Historia d'Italia*, 1561. Analizuodamas ir komentuoamas šį veikalą, jo autoriaus atliktą tyrimą, Ranke'ė nepateikia išsamių bibliografinių nuorodų, nors ir nurodo išnašose skirtingų veikalų leidimų, kritinių vėlesnių komentarų nuorodų santrumpas, kaip tai iki šiol įprasta humanitarų tekstuose nurodant antikinių autorių kūrinių, jų vertimų ar leidimų vietas. Toliau čia bus nurodomas tik Ranke'ės analizuojamo autoriaus (vardą rašant įprasta nacionaline, ne lotyniška forma) pagrindinio veikalo originalus pavadinimas ir pirmos publikacijos data.

¹⁸ François Beaucaire de Péguillon, *Comentarii rerum Gallicarum*, 1625 [posthum].

¹⁹ Juan de Mariana, *Historia de rebus Hispaniae*, 1592.

²⁰ Johann Jakob Fugger, *Spiegel der Ehren des Hochtloeblichsten Kayser- und Koeniglichen Erzhauses Oesterreich*, hrsg. von Sigmund Birken, 1668. Ranke'ė tiria, kiek šioje publikacijoje „išties esama Fuggerio [teksto]“.

²¹ Johann Sleidan, *De statu religionis et reipublicae Carolo V. caesare*, 1568.

²² Paolo Giovio, *Historiarum sui temporis*, 1549.

²³ Tautinio principo svarba ne tik dėl istorijos ir istoriografijos sąryšio: jie remiasi ankstesnėmis nacionalinių istorinių raštų tradicijomis, kurios kaip tik šių *germanų ir romanų tautų istorijų / istorikų atveju* gausiausios ir persidengiančios (*sic!*).

²⁴ Vėlesni italų istorikai daugiausia aptariami pagal miestus (florentiečiai, venecijiečiai, milaniečiai, neapoliečiai, taip pat popiežių istoriografai), ispanų – pagal kalbas (lotyniškoji ir ispaniškoji istoriografija), vokiečių – pagal autorius, prancūzų – pagal tipą (kronikininkai, rūmų istorikai, biografininkai, liudytojai, memuaristai, profesionalai).

jau būčiau jų išvis neminėjęs, o apie kitus, pavyzdžiui, tris anglų autorius²⁵, aš pats, neturėdamas galimybės palyginti jų tekstų su vienalaikėmis kronikomis, taip menkai tesigaudau, kad nesiryžau juos išskirti į atskirą skyrį.

Machiavelli²⁶ nebuvo tikras kalbamojo meto istorikas, tačiau apie tą metą jis yra pa-likęs tokių reikšmingų žinių, pateikęs taip esmingai iš jo kylantį ir jį apimantį suvokimą, kad suvis netiko jį apeiti nepaminėta, – apie jį kalbama priede knygos pabaigoje.

Galiausiai ši knyga tėra fragmento fragmentas. Iš tiesų buvo galima rasti idėjų, pa-vyzdžiui, apie istoriografijos raidą, apie nacionalinius skirtumus, apie paskiriems isto-rikams būdingus bendrus principus, – tai būtų leidę aprėpti juos kaip visumą. Tačiau užmojis konkrečiuose tyrimuose ieškoti bendrųjų idėjų yra tiek pat pavojingas²⁷, kiek ir patrauklus: sykį suklydęs suklysi ir antrą, ir trečią. Netgi teisingas teiginys, jei taps pagrįstas klaidingu, išvirs į neteisingą.

Taigi nederėtų kam nors čia tikėtis kažko tobulo. Ir vis dėlto čia yra pasakyta šis tas, ko iki šiol nebuvo pasakyta, tas Autorius nekantriai lauks nuovokių vyrų prieštaravimų arba pritarimų.

L. Ranke, filosofijos dr., Frankfurto prie Oderio gimnazijos vyr. mokytojas

Antrojo leidimo pratarmė, 1874 spalio

Atliktas tyrimas neapima viso laikotarpio (turėjo pasiekti 1535 m.), kaip buvo žadama pirmojo knygos leidimo pratarmėje ir antraštėje²⁸, ir taip nutiko todėl, kad [numatytam] pratęsimui reikėjo taikyti visai kitokius nei iki tol naudotieji tyrimo metodus. Mat pati-kimam aptartojo laikotarpio [iki Reformacijos išvakarių] suvokimui pakako medžiagos, kuri randama jau publikuotuose veikaluose. Kitaip yra su tolesniu laikotarpiu. Viešai pa-siekiamą informacija pasirodė visai nepakankama, reikėjo naujai ištyrinėti įvairių tautų bei vyriausybių, taip pat besiformuojančių bažnytinių ir politinių institucijų archyvus, kas galėjo vykti tik pamažu, priklausomai nuo konkrečios [mano] tyrimų ir gyvenimo stadijos. Tačiau jau pradėjus šį darbą ir prisilietus prie iki tol nežinomų rašto paminklų lobyno labai išsiplėtė akiratis, prisikaupė gausybė naujos informacijos apie paskirus reiškinius ir įvykius. O kadangi tai dar ir vedė skirtingomis [pažinimo] kryptimis, tikrai ne-buvo įmanoma jų sujungti į vientisą audinį. O ir pati [romanų ir germanų tautų istorijų]

²⁵ Iš Ranke'ės knygos teksto nepavyko nustatyti, kurie čia anglų autoriai turimi mintyje.

²⁶ Atskirai aptariami Niccollo Machiavelli *I discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (1517), *Il Principe* (1513) ir netgi *Dell'Arte della guerra* (1520), analizė jau peržengia vidinės šaltinių kritikos ribas, čia Ranke'ė taiko daugiasluoksnę istoriografijos kritiką.

²⁷ Rungtis su bendrųjų idėjų, tendencijų etc. paieškos nuostata reiškė polemizuoti su Hegelio, Schellingo ir kitų teikiamu filosofiniu istorijos (taip pat ir jos rašymo) aiškinimu, žr. ne kartą minėtą 2014 m. Ranke'ės teksto publikaciją LIS.

²⁸ Pirmojo leidimo antraštė išties nurodo 1494–1535, apačioje užfiksuoiant, kad tai pirmas tomas. Kiek klai-dinti galėjo kartu išleistas knygos priedas apie modernųjų istorikų kritiką, kurį buvo galima priimti kaip antrą tomą, todėl vėlesniuose leidimuose, autobiografiuose Ranke'ė ir patikslina, ir paaiškina, kad sumanytas veikalas, o ne parašytoji jo dalis turėjusi siekti 1834 m. Pirmojo leidimo pratarmė, kaip galime matyti iš pirmiau pateikto vertimo, išties žada pasiekti Pranciškaus I laikus ir Reformacijos pradžią, taigi būtent Reformacijos pradinį tarpinį po 1517 m.

sąvoka nebeatrodė pakankama tolesnei istorinei raidai aprėpti. Dėl šių priežasčių ir buvo atsisakyta sumanymo pratęsti veikalą iki numatytos ribos.

Pirmoji nedidelės apimties knygos dalis pasirodė specifiskai integrali, kaip ir buvo sumanyta ją rašyti. [Publikuojamuose] raštuose²⁹ jos nevalia buvo apeiti. Čia aptartasis dvidešimtmetis tarsi sudaro naujosios istorijos prieangį; kartu ši knyga yra tarytum visų vėlesnių autoriaus kūrinių įžanga. Tai it seniausoji vėliau stipriai išsiplėtusios nausėdijos sodyba – kaip ir gimininga kitoms, bet vis dėlto nuo jų besiskirianti. Nebūtų buvęs geras sumanymas iš esmės peržiūrėti jos turinį ir pritaikyti jai vėlesnių darbų tyrimą ir metodus. Iš to vietoj pirmos knygos pakartotinio leidimo būtų radusis tiesiog nauja knyga. Kita vertus, tokio esmingo peržiūrėjimo nei reikalavo, nei jį įgalino nuo pirmo knygos leidimo pasirodžiusios, ne tokios jau ir iškilios publikacijos apie šią epochą. Pakako į jas vienur ar kitur atsižvelgti, kur tai buvo neišvengiamai būtina.

Nevalia buvo atmesti ir kito argumento. Turėjau pasirūpinti, kad pirminė pasakojimo ir stiliaus forma, pasižyminti kai kuriomis tamsesnėmis vietomis, senovinėmis konstrukcijomis ir kitais trūkumais, nesutrukdytų šiai knygai sulaukti pasisekimo. Nenorėjau šios knygos pateikti kaip antikvarinės senienos: čia surašytus pasakojimus norėjau padaryti, – nesakysiu kad nacijos, bet – suinteresuotos publikos laimikiu. Išvykęs į provinciją, nepasiėmęs kitų knygų ir užsiimdamas vien šiąja, regis, įstengiau taip pašalinti [pirmojo leidimo] trūkumus, kad pirminis knygos pavidalas išliktų neiškreiptas. Skaitytojas neturėtų pamiršti, kad priešais jį knyga, parašyta 1824 metais. Tik kritiniame aparate teko, atsižvelgiant į reikšmingas naujas publikacijas, šįjį papildyti vėlesnių tyrimų įžvalgomis. Šitaip [patvarkytas] senasis veikalas iš naujo pristatomas skaitytojams: iš esmės tai ta pati knyga. Šiuo kūriniu Autorius prieš 50 metų žengė į savo literatūrinį kelią³⁰, o pakartotiniu knygos leidimu jis kartu švenčia ir savo kaip rašytojo jubiliejų.

²⁹ Visas Ranke'ės darbų korpusas, *Sämtliche Schriften*, buvo pradėtas leisti 1864 m. ir baigtas jau po autoriaus mirties.

³⁰ Būtent tai, kad istorikas yra ir rašytojas, vertė Ranke'ę tiek daug dėmesio pratarinėse skirti knygos formai, o šioje antroje pratarinėje – užsiimti tokiu komplikuoju aiškinimu (juk tepasakyta, kad *šiek tiek patvarkiau stilių ir papildžiau išnašas*), kuo naujas leidimas skiriasi nuo senojo.